

'בְּחֶרְפִּי וּבְקִשְׁתִּי' – במלחמה צבאית או ברוחניות?...

יוסף הבין שאילו היה יעקב נקבר עם רחל בבית לחם, היה נותר מקום פנוי במערה והיה עשוי [שנוא נפשה של לאה] דורש ליקבר לידה ר"ל, חילול קברי האבות...

אבל מאריכות ההסבר של יעקב על גלות נבוארדון משמע, נימוק נוסף: רצה יעקב שהזכות של 'ושבו בנים לגבולם' תיוקף לזכות רחל בלבד... ולא יאמרו שבזכות יעקב שבו בנים...

השאלה: באיזו זכות הוא מחלק נחלות?

ממשיך רש"י לבאר:
בחרבי ובקשתי – כשהרגו שמעון ולוי את אנשי שכם, נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם וחרג יעקב כלי מלחמה כנגדן. [וביוון שכבשה זכותו להעניקה!]

ודלא כאלו שאין תורתם אומנותם ומשתמטים משירות צבאי, בהסתמכם על אונקלוס 'בעלותי ובבעותי' - אבל רש"י הפשטן לא פירש כן!

מדוע א"כ חקק רש"י לפירוש שני?

•

חסרונו של הפירוש הראשון:

1. כל הסיפור על יעקב ש'חגר כלי מלחמתו', אין לו רמז בפשט"מ! מהי א"כ זכותו 'לחלק נחלות'?

וצריך להבין:

מה הוקשה לו בתיבות 'ואני נתתי לך' ואילצו להאריך להזדקק לשני פירושים? ומהי מעלת כל פירוש וחסרונו?

מהות אותה 'מתנה' ועיתוייה

שני הפירושים מנסים לשמר את רצף-האירועים ועיתויים, ביחס יעקב ליוסף, קודם פטירתו:

שהרי כבר נתן לו 'מתנת שכיב מרע', כמ"ש:

ספר בראשית פרק מח

(ה) וְעַתָּה שְׁנֵי בָנֶיךָ הַנּוֹלָדִים לָךְ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם
עַד בָּאִי אֵלֶיךָ מִצְרַיִמָּה לֵי הֵם אֲפָרַיִם וּמְנַשֶּׁה
כְּרֵאוֹבָן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ לִי:

[מדוע שואל יעקב: מי אלה לך?...]

ומהו א"כ שוב: 'ואני נתתי לך שכם אחד' וגו'
מתנה נוספת ואישית? ואם מחביבותו – מדוע
נזכר עתה?.. [זה הוקשה לרש"י – לכן מבאר תחילה:]

פירוש ראשון

זה פיעזי לטורח הכפול: טורח-מדיני, בתור משנה למלך, גם הטורח-הרגשי, להתעסק בקבורת אביו, למרות שלא עשה כן לאמו...

הפיעזי יהיה 'אחוזת קבר מיוחדת' ליוסף
[ולמה לא נקבר אצל רחל ב'בית לחם'?]

יעקב לפני פטירתו מעניק ליוסף חלק מיוחד בארץ כתמורה לטיפולו האישי לקוברו במערה:

ספר בראשית פרק מח

(כב) וַאֲנִי נָתַתִּי לָךְ שְׁכֵם אֶחָד עַל אֲחִיךָ אֲשֶׁר
לָקַחְתִּי מִיַּד הָאֱמֹרִי בְּחֶרְפִּי וּבְקִשְׁתִּי:

רש"י

(כב) ואני נתתי לך – לפי שאתה טורח להתעסק בקבורתי וגם אני נתתי לך נחלה שתקבר בה ואיזו זו שכם שנאמר (יהושע כד) ואת ענמות יוסף אשר העלו בני"י מממרים קברו בשכם:

שכם אחד על אחיך – שכם ממך [כלומר, אין הכוונה לבתף של אחיך, אלא שם עיר] היא תהיה לך חלק אחד יתירה על אחיך:

בחרבי ובקשתי – כשהרגו שמעון ולוי את אנשי שכם, נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם וחרג יעקב כלי מלחמה כנגדן.

פירוש שני:

ד"א שכם א' הוא הבכורה שיטלו בניו שני חלקים ושכם לשון חלק הוא – כהרגומו והרבה יס לו דומים במקרא (תהלים כא) כי תשיתמו שכם תשית שונאי לפני לחלקים (שם כ) לחלקה שכם (הושע ו) דרך ירלחו שכמה איש חלקו (נפניה ג) לעבדו שכם אחד

אשר לקחתי מיד האמורי – מיד עשו שפשה מעשה אמורי. ד"א שהיה לך אביו באמרי פיו: בחרבי ובקשתי. היא חכמתו ותפלתו.

2. גם למדרש – וכי רק הוא כבשה? וכי לא שמעון ולוי לקחו 'איש חרבו'?
 3. 'מיד האמורי?' והלא חמור 'חיווי' היה!
- אלו אילצוהו להציע פירוש שני, ללא שאלות אלו

פירוש שני

'הענקת הבכורה ליוסף!'
 'שכם' איננה 'מקום גיאוגרפי', אלא 'חלק נוסף' על אחיך, כבכור הנוטל 'פי שניים':

כפי שפירש רש"י לעיל:
 ... למדני שעתיד אחד משבטי ליחלק [לשני שבטים] ועתה אותה מתנה אני נותן לך:

וזהו הפירוש השני ב'ואני נתתי לך... אשר לקחתי מיד האמורי [הוא עשיו ממנו לקחתי הבכורה] באמצעות 'חכמתי ותפילתי'

האפשר 'להעניק בכורה'?!...!
 האמנם 'ויתר' יעקב על בכורתו ליוסף? האפשר בכלל להעניק 'מעמד גנטי'?

ואינו דומה יעקב שהיה לפחות 'בכור ליצירה' ליוסף שהוא 'בן הזקונים' ויעקב עצמו מצהיר: ראובן בכורי אתה? [וכי לא חשש יעקב מהאיסור 'לא יוכל לבכר' וגו'!]

את ה'פי שניים' אפשר להעניק
 יעקב לא 'ויתר' על מעמדו כבכורו של יצחק, אבל זכות ה'פי שניים' שהוא 'תוצאה-ממונית', זכות זו ניתן להעניקה לאשר ישר בעיניו!

אבל היכן מצינו שקבל יעקב את ה'פי שניים' שלו?

רש"י בראשית לב כט
 (כט) לא יעקב – לא יאמר עוד שהכרות בלו לך בעקבה ורמיה כי אם בשררה וגלוי פנים וסופך שהקב"ה נגלה עליך בבית אל ומחליף שמך וסם הוא מזכרך ואני שם אחיה ואודה לך עליהן ... ומה נתחנן לו? בית אל ימלאנו וסם ידבר עמנו המתן לי עד שידבר עמנו שם ולא ראה יעקב ועל כרחו הודה לו עליהן ...

רק עתה כשהושלם ה'אישור-החוקי' למכירת הבכורה ליעקב, הגיע הזמן לתת לו 'פי שניים':

ספר בראשית פרק לה
 (י) וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים שְׁמֶךָ יַעֲקֹב לֹא יִקְרָא שְׁמֶךָ עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל: (יא) וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים אֲנִי אֵל שְׂדֵי פָרָה וְרִבְיָה גֹי וְקָהֵל גֹּיִם יִהְיֶה מִמֶּךָ וּמַלְכִּים מִחֻלְצֶיךָ יֵצְאוּ:

רש"י על בראשית פרק מח פסוק ד
 (ד) ונתתיך לקהל עמים – בשכרני שעתידים ללאת ממני עוד קהל ועמים ואע"פ שאמר לי גוי וקהל גוים גוי אמר לי על בנימין – קהל גוים הרי שנים, לזכר מזכרתי וקצו לא נולד לי בן, למדני שעתיד אחד משבטי ליחלק ועתה אותה מתנה אני נותן לך.

הרי קיבל מהקב"ה את זכות ה'פי שניים' בשבטים וזכות זו ניתנת להעברה כמתנה ליוסף שייהפך ל'שני שבטים'!

•

נמצא שלא שלל את ראובן ממעמדו כ'בכור אתה', [אלא ששני ה'יתרונות' שהיה אמור לקבל, הפסידם עקב 'פחז כמים']

אכל ה'פי שניים' בשבטים', אינם אלו שנשללו מראובן, אלא הם זכותו של יעקב כבכורו של יצחק, אותם הוא להעניק ליוסף!

'בחרבי ובקשתי' – בחכמתו ובתפילתו
 ומעתה יובן – לפי הפירוש השני – מדוע משלב יעקב את הנימוק: 'אשר לקחת מיד האמורי בחרבי ובקשתי', וכי לא די שהקב"ה הבטיחו?!

כי זה שהבטיחו הוא בתור 'פי שניים' מבכורתו [שמגיע לו לאחר נצחונו על שרו של עשיו שאישר בכורתו] אותה 'בכורה' ש'לקחתי מיד האמורי [עשיו] באמצעות: [א] 'בחרבי' [בחכמתו – במימרה] [ב] 'ובקשתי' [תפילתו: הצילני נא] – לכן ביכולתי להעניקה!

החסרון בפירוש השני:

1. לפרש 'שכם' במובן של 'תרון חלק' מתאים לסגנון 'פיוטי' [תדע, שכל הסימוכין של רש"י לפירוש זה מפסוקי בביאים וכתובים, ומציין 'כתרגומו': שעניינו לפרש ה'סמליות שבפיוט] ואינו מתאים לפשט'מ שפי' 'העיר שכם'!
2. 'נתתי' מתאים לדבר הניתן [כממון] מיד ליד, ולא לזכות-עתידיית רוחנית.
3. ההבטחה 'לקהל גוים' היא מהקב"ה, יעקב רק 'מנוטה', לא מתאים לומר: 'ואני נתתי'.
4. כיצד מתקשר הקטע הקודם 'ואקברה שם' עם 'ואני נתתי לך', משא"כ נתינת אחוזת קבר בעיר שכם, מהווה פיצוי...

ומאחר שהפירוש הראשון, מסתדר גם במובן הפשטני וגם בהקשר העניינים, חסרונו הוא רק שאין לו מקור במקרא, העדיפו רש"י והקדימו!